

Kontinuitet och förändring i västsvenska dialekter

Margareta Svahn

Dialektutjämning i Västsverige

Det är inte många personer som talar traditionell dialekt i Sverige idag. Under framför allt 1900-talets senare hälft har dialekterna utjämnats och närmats sig standardspråket och på flera håll verkar också nya regionala varieteter utvecklas. I västra Sverige är dialektsituationen speciell genom att det i Göteborgs närområde inte tycks handla om regionalisering på så sätt att en västsvensk varietet med gemensamma drag från regionen uppstår. Snarare är det göteborgskan som breder ut sig. Det visar sig t.ex. vara svårt att språkligt skilja en ung Lerums- eller Kungsbackabo från en ung göteborgare. Att ungdomar i Alingsåstrakten också tagit till sig vissa göteborgska drag är dokumenterat men framför allt kan den språkliga förändringsprocessen där sägas handla om utjämning i riktning mot standardspråket (Grönberg 2004). Man skulle alltså kunna tala om dubbel påverkan där både standardspråket och göteborgskan sätter spår. Men Alingsåungdomarna behåller också en del traditionellt västgötska drag, och ju längre bort från själva Alingsås in i Västergötland man kommer desto dialektalare tycks informanterna vara (a.a. s. 310 ff.). Sålunda kan man fråga sig hur det ser ut längre ut i den västsvenska regionen. Står sig den traditionella dialekten starkare där? Finns det några tecken på västsvensk regionalisering i de områden som ligger längre bort från Göteborg eller är det framför allt spridningen av nya göteborgska drag som förändrar dialekterna? Förändras språket på samma sätt i Västergötland och Bohuslän där man traditionellt talat ganska olika dialekter?

Detta var några av funderingarna som fanns när en projektansökan till Riksbankens Jubileumsfond (RJ) formulerades 2006. Projektet "Dialektutjämning i Västsverige" har huvudsakligen finansierats av RJ och bedrevs 2007–2011 inom Institutet för språk och folkminnen. Huvudsyftet har varit att undersöka språkförändring i Västsverige efter 1950. Denna artikel bygger på det plenarföredrag jag höll vid Svenskans beskrivning i Karlstad i oktober 2011 och utgår från delar av resultaten av projektet med särskild tonvikt på kontinuitet och förändring.¹ I föredraget ställdes bl.a. dessa frågor: I hur hög grad lever traditionella dialektdrag kvar i Västsverige? Vilka drag är resistent? Är det bara standard som tar över eller har "nya" drag tillkommit? Varifrån kommer de?

¹ Föreliggande artikel sammanfattar en del av resultaten av projektet Dialektutjämning i Västsverige. Flera olika personer har varit inblandade i förberedelseprocessen liksom i insamlingsfasen. Den skriftliga rapport som är under utarbetande skrivs dock av författaren till denna artikel och Jenny Nilsson (Svahn & Nilsson under arbete). Vissa partier i artikeln är identiska med eller snarlika texten i den kommande boken. Det är dock endast min egen text som jag återanvänder.

I detta sammanhang är det viktigt att diskutera begreppet *dialekt*. Kan det användas på 2000-talet när det inte längre finns så tydliga geografiska språkliga skillnader som vid förra sekelskiftet eller i mitten av 1900-talet? Detta tas därför inledningsvis upp till behandling. Därefter presenteras material och metod för såväl hela projektet som för denna artikel. Därpå redovisas hur bruket av den traditionella västgötskan förändrats de senaste 100 åren och hur variation föregått förändring. Den västgötska som talas av ungdomar på 2000-talet tas därefter upp liksom de nya varianter som tillkommit. I de därpå följande avsnitten behandlas varieteterna i Bohuslän och det vi kallar för *kombilekt* diskuteras. Slutligen behandlas några resistent drag och kontinuiteten och förändringen i västsvenska dialekter sammanfattas.

Begreppet dialekt

De fundamentala samhällsförändringar som skett sedan 1800-talet har haft stora effekter på människors liv och leverne. När ett agrart samhälle övergår i ett industrisamhälle innebär detta att landsbygden avfolkas. När människor som lever av att bruka jorden och skogen inte längre har möjlighet att försörja sig måste de flytta till större orter och städer där industrierna och arbetstillfällena finns. Eftersom dialekten hör nära samman med människors känsla av lokal identitet och kan ses som uttryck för individens nära gemenskap, får det också språkliga konsekvenser när de lokala nätverken bryts sönder (se t.ex. Thelander 1992:178). 1900-talets massiva och systematiska flyttningsrörelser i samband med urbaniseringsprocessen har inneburit att det språk som talades på landsbygden förändrats så att en kontinuerlig förskjutning av dialekten i riktning mot standardspråket har skett. Denna förskjutning är en av anledningarna till att begreppet *dialekt* inte är alldeles enkelt att hantera idag.

Den modell som ofta använts för svenskt vidkommande för att beskriva vad man vetenskapligt avser med dialekt är hämtad från Dahlstedt (1978, 1979). Han delar in svenska språkvarieteter i *genuin dialekt*, *utjämnad dialekt*, *regionalt riksspråk* och *neutralt riksspråk* utifrån kriterier på olika lingvistiska plan – prosodi, fonologi, morfologi, syntax och lexikon. I Dahlstedts modell (1979:46) är den genuina dialekten tydligast avgränsad. Den skiljer sig från den utjämnade genom att uppvisa lokala varianter på samtliga språkliga plan utom vad gäller lexikon och syntax, där varianterna också har eller kan ha regional räckvidd. Likaså är neutralt riksspråk tydligt skilt från regionalt och beskrivs som enhetligt över hela landet medan regionalt riksspråk anses vara regionalt på prosodisk och fonologisk nivå. Utjämnad dialekt beskrivs stå högspråket betydligt närmare än genuin gör men "behåller vissa särdrag på olika nivåer i grammatiken och i ordförrådet". Den uppfattas vara mindre enhetlig och beskrivs som "mer flytande med en större men oklar geografisk räckvidd" (a.st.). Denna nivå kunde i någon mån passa på de varieteter som förekommer i 2000-talsmaterialet i vår undersökning men när man närstuderar hur Dahlstedt definierar regionalt riksspråk visar det

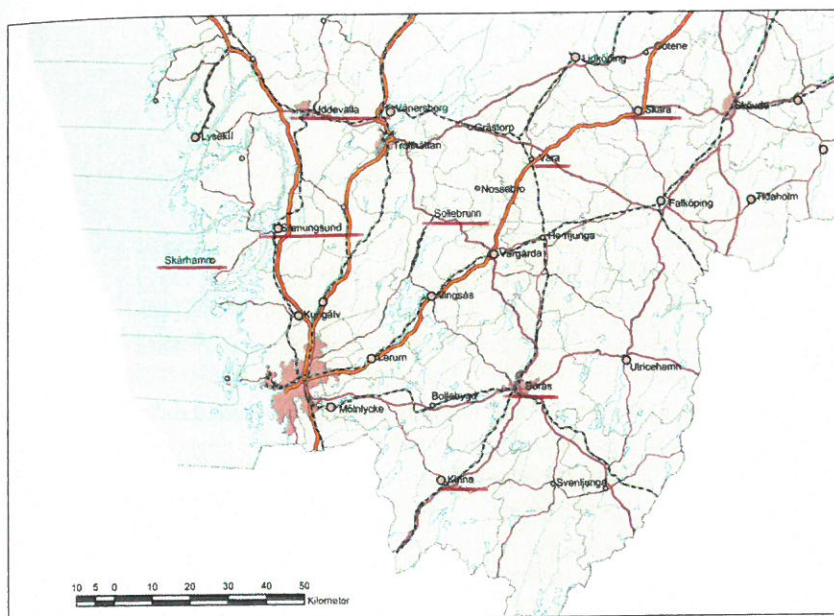
sig att skillnaderna mellan detta och utjämnad dialekt inte är tillräckligt stora för att avgränsa vårt material som kan sägas falla inom ramen för både utjämnad dialekt och regionalt riksspråk.

Endast informanterna i inspelningarna från mitten av 1900-talet kan beskrivas som s.k. genuina dialekttalare. Vi har dock valt att inte alls använda bestämningen genuin utan väljer begreppet *traditionell dialekt*.² 2000-talsmaterialet låter sig inte inordnas i den gruppering av varieteter som formulerades för ett trettio-tal år sen. Detta är också i enlighet med hur sociodialektologer över hela Europa uppfattar den språkliga situationen idag. Här har man valt att använda termen *dialekt* "to refer to a language variety which is used in a geographically limited part of a language area in which it is 'roofed' by a structurally related standard variety" (Hinskens, Auer & Kerswill 2005:1). Att termen i vetenskapliga sammanhang inte längre främst anses referera till det vi alltså kallar traditionell dialekt blir än tydligare när Auer (2005:2) poängterar att begreppet *dialekt* också inkluderar regionala och urbana varieteter:

[...] 'dialect' will not be restricted to the 'base dialect', i.e. the most ancient, rural, conservative dialects, but will be used such as to include regional and urban varieties with a larger geographical reach as well.

Den dialektutjämning som skett under de senaste decennierna påkallar således en annan syn på begreppet *dialekt* än den som Dahlstedt formulerade utifrån den språkliga variation som han fann i Sverige under 1970-talet. I vår undersökning används således begreppet *dialekt* övergripande om geografiskt någorlunda bestämbara varieteter oavsett om det handlar om "äldre" dialekter som avviker starkt från standardspråket på flera olika språkliga nivåer eller om det handlar om en regional varietet som kanske endast avviker i prosodi och i enstaka fonologiska drag.

² När Grönberg (2004:10 ff. och 29) diskuterar dialektbegreppet framhåller hon det olyckliga i att benämna den mest dialektala nivån genuin eftersom detta ger uttryck för en värdering. Hon väljer istället *traditionell dialekt* och vi följer hennes exempel (se också Pedersen 2000). Redan tidigare har Dahlstedts terminologi modifierats av t.ex. Thelander (1996:173 f.). Han använder samma nivågruppering som Dahlstedt när han vill åskådliggöra ett slags "struktur i det svenska språklandskapet" men med termerna *lokal dialekt*, *regional dialekt*, *regionalt standardspråk* och *neutralt standardspråk*. Se också Edlund 1994.

Figur 1. Kartbild över undersökningsområdet.

Material och metod

Undersökningsområdet är regionen Västsverige, med vilket här avses delar av Västergötland och Bohuslän. I området finns en expansiv storstad, Göteborg, där språket visserligen inte undersökts inom projektet, men som ändå är en viktig hållpunkt eftersom det sannolikt inte finns någon annan stad i Norden som har så stor språklig inverkan på sitt omland utan att vara huvudstad. Våra undersökningsorter är Kinna, Borås, Trollhättan, Solle-brunn, Vara och Skara i Västergötland och Stenungsund, Skärhamn och Uddevalla i Bohuslän.

Materialet har från det västgötska området utgjorts av sex äldre inspelningar gjorda 1948–1967 från Institutet för språk och folkminns samlingar (fortsättningsvis benämnt arkivmaterial) och inspelningar som vi gjort under 2000-talet, 6 med västgötar i åldern 40–63 år och 69 inspelningar med ungdomar i åldern 15–19 år. Från det bohuslänska området har vi spelat in 28 ungdomar i åldern 17–19 år och 6 vuxna i åldern 25–80 år.

Det västgötska materialet analyserades inom projektet först och mera fördjupat än det bohuslänska som i högre grad utgjort jämförelsematerial. Detta tillvägagångssätt avspeglar sig också i denna artikel. Avsnittet om variation och förändring bygger på det västgötska materialet. De sex västgötska arkivinspelningarna utgörs av en från Örby i Marks härad i södra Västergötland, två från Stenum och en från Skara i centrala Skaraborgs län och två från Bäreberg i

västra delen av Skaraborgs län, inte så långt från gränsen till Älvsborgs län.³ De informanter som benämns dagens vuxna matchar arkivinformanterna geografiskt. Samma unga kvinna som finns med som arkivinformant spelades också in 2006. Samtidigt spelades hennes 40-åriga son in. Båda bor i Vara, cirka två mil från Bäreberg. En kvinna är liksom en arkivinformant född i Örby och är i samma ålder som denna vid inspelningstillfället. Dessutom ingår en informant från Essunga (grannsocken med Bäreberg) och två från Skara. Ungdomarna är från hela det västgötska undersökningsområdet. Avsnitten om varieteterna i Bohuslän grundar sig på inspelningar som gjordes 2007–2009 med tolv ungdomar från Uddevalla, tolv från Stenungsund och fyra från Skärhamn samt en handfull vuxna i Stenungsund.

De traditionellt dialektala varianterna har excerperats i materialet. Med *traditionellt dialektal* menar vi en variant som i princip funnits i någon av dialekterna i undersökningsområdet åtminstone från slutet av 1800-talet till åtminstone 1950- och 1960-talet men inte i standardspråket. I ungdomsmaterialet och i hela det bohuslänska materialet har vi också excerperat s.k. nya drag. Med *nya drag* avser vi varianter som varken funnits i den traditionella dialekten eller som kan betraktas som standardspråkliga. *Standard(-språklig)* är den variant som kan sägas förekomma i ett överregionalt talspråk och har en form eller ett uttal som av de flesta betraktas som neutralt. Varianterna som primärt är föremål för vårt intresse är alltså sådana som avviker från standardspråket, antingen de tillhört den traditionella dialekten i området i fråga eller är sådana som varken tillhört denna eller anses vara standardspråksvarianter.

Valet av variabler är materialbaserat. Vi har inte i förväg bestämt oss för att vissa variabler ska undersökas utan utgått ifrån de dialektala eller nya varianter som informanterna använder. Om en informant t.ex. använder traditionellt västgötskt bakre *r* har vi gjort detta till variabeln /r/. Den undersöks då hos de aktuella informanterna och kan realiseras som dialekt- eller standardvariant. Sammantaget har nästan hundra olika ickestandardvarianter undersökts i materialet. Drygt 50 av dessa utgörs av traditionella västgötska varianter. Dessa diskuteras i nästa avsnitt.

Variation och förändring i västgötskan

För att övergripande illustrera förändringen i den västgötska dialekten under 1900-talet och hur variation föregår förändring har de traditionella dialektvarianterna excerperats i material som representerar tre olika tidsskikt. Även om

³ Bärebergsinformanterna är en äldre man och hans sondotter. Härigenom ingår en ung kvinna i urvalet. I inspelningar som gjordes förr i tiden var det vanligast att man sökte sig till äldre informanter, gärna män. Begreppet NORM har myntats som en slags övergripande beteckning för urvalet av informanter. Versalerna står för non-mobile, older, rural and males (Chambers & Trudgill 1998:29, se också Svahn 2007b och där angiven litteratur). Det var således ovanligt med unga informanter och det är därför extra intressant att inkludera en sådan i arkivmaterialet.

nästan alla arkivinspelningarna är gjorda under 1960-talet kan man med fog säga att de representerar ett äldre språkbruk. Fem av sex arkivinformeranter är födda på 1870- och 1880-talet. Övriga inspelningar är gjorda på 2000-talet men med olika åldersgrupper.

Drygt 50 olika traditionella varianter används någon gång av någon av de sex arkivinformeranterna. Dessa ingår därmed i den dialektutjämningsprocess som beskrivs från Västergötland. Över 40 används någon gång av någon av 2000-talets äldre informanter och ungefär hälften någon gång av någon av gymnasisterna.

I tabell 1 redovisas arkivinformeranterna (alla namn är fiktiva), deras hemsocken, födelseår, när inspelningarna är gjorda och hur många variabler som informanterna någon gång realiserar som dialektvariant.

Tabell 1. Arkivinformeranterna

Informant	Ort	Födelseår	Inspelningsår	Antal olika varianter
Hilma	Örby	1887	1948	41
Märta	Bäreberg	1944	1961	39
Josef	Bäreberg	1875	1961	38
Algot	Stenum	1885	1967	37
Orvar	Stenum	1879	1967	36
Frans	Skara	1882	1961	30

Den som har flest olika dialektvarianter är en kvinna från Örby som har 41. Minst antal har Frans som är från Skara. Spännvidden mellan informanterna är 41–30. Eftersom endast en informant är från en stad är det svårt att veta om vi här har att göra med stads- respektive landsbyggsdialekt men skillnaden mellan Frans och de övriga kan förstås spegla att utjämningsprocessen i städerna är tidigare än på landet, vilket vore helt i enlighet med vad man kan förvänta sig.

Den informant som har flest olika varianter är alltså från Örby i Marks härad. Hon är också den informant vars inspelning är äldst men detta är sannolikt inte skälet till att hon har flest varianter. Istället är hon den enda i vårt material som är från Mark- och Kindområdet, där dialekten är känd för att ha varit sär egen med "de egendomligaste språkdragen" (Landtmanson 1952:10). Hilma är förvisso i detta material ensam om att ha personböjda verb i bl.a. första person plural – *vi tokom* 'vi tog' – men pluralböjning finner man också i en arkivinspelning med en 70-årig man från närliggande Kalv i Kinds härad, gjord 1958. Också *w*-uttal, som Hilma är ensam om i vårt material, t.ex. *kwinnfölk* 'kvinnfolk' och *wetmjöl* 'vetemjöl', återfinns i samma inspelning från Kalv.

Andra varianter som helt försvinner mellan arkivmaterialet och 2000-talets äldre informanter är en viss typ av stark verbböjning i preteritum, t.ex. *vov* 'vävde' och *trask* 'tröskade', pronomenerna *jak* 'jag', *hu* 'hon', *mäk* 'mig' och *säk*

'sig' samt verbformen *gära* 'göra'. Gemensamt för de dialektvarianter som är helt försvunna i inspelningarna från 2000-talet är att de redan i arkivinspelningarna kan sägas vara inne i en förändringsprocess. Det märks bl.a. genom att informanterna inte genomgående har kategoriskt bruk eller genom att dragen endast är belagda hos vissa informanter.⁴

Beroende på hur man räknar är det cirka tio varianter i materialet som inte längre finns hos de äldre informanterna som vi spelat in på 2000-talet. I tabell 2 redovisas de (alla namn är fiktiva), deras hemort, födelseår, när inspelningarna är gjorda och hur många variabler som informanterna någon gång realiserar som dialektvariant.

Tabell 2. De äldre informanterna på 2000-talet

Informant	Ort	Födelseår	Inspelningsår	Antal olika varianter
Gertrud	Örby	1944	2007	39
Märta	Vara	1944	2006	37
Peter	Vara	1966	2006	35
Mats	Essunga	1956	2005	32
Lars-Erik	Skara	1964	2008	22
Ulrika	Skara	1957	2008	15

De sex informanterna realiserar någon gång mellan 39 och 15 olika dialektvarianter. Ser man till de två äldsta, båda strax över 60 år gamla då de spelades in, kan man konstatera att dessa kvantitetsmässigt i princip har belägg på lika många olika dialektvarianter som arkivinformaterna. Ytterligare två av informanterna har över 30 olika dialektvarianter medan de två övriga har 22 respektive 15. Spännvidden är således stor i gruppen.

Vad gäller Märta har inte mycket försvunnit. Hon använder inte längre pronomenformerna *jak*, *mäk* och *säk* och inte heller *gära* 'göra' men i övrigt är dialektvarianterna desamma. Det som däremot förändrats är det kategoriska bruket av *dem*. Medan Märta i arkivinspelningen genomgående använder t.ex. pronomenet *di*, kort *e* för kort *i* (t.ex. *legga* 'ligga') och kort *ö* för kort *y* (t.ex. *töckte* 'tyckte') växlar hon med *dom* och standarduttal i 2000-talsinspelningen.

De varianter som försvinner eller minskar mycket påtagligt mellan arkivinformaterna och mellangenerationen är som redan nämnts få och sådana som få informanter har belägg på. Antalet olika varianter som används minskar alltså marginellt. Betydligt fler varianter försvinner mellan mellangenerationen och ungdomarna än under perioden 1950–2000.

⁴ Pluralböjningen av verb är t.ex. försvunnen bland alla informanter utom den som är från Marks härad. Motsatt är verbformen *gära* 'göra' inte belagd i Mark men frekvent belagd hos informanterna i de centrala delarna av Västergötland. Denna form var enligt von Friesen (1934:127, 151) vanligare än *ö*-formen i "det gamla Götaland".

Hi dem
In.

69 västgötska ungdomar realiserar sammantaget någon gång drygt 25 av de traditionella varianter som finns i arkivmaterialet. Spännvidden i denna grupp är stor. Informanten som har flest olika dialektvarianter har belägg på 16 olika. Den som har minst antal har två. Uppsättningen potentiella dialektvarianter som finns att tillgå minskar alltså till hälften.⁵ Detta illustreras i tabell 3.

Tabell 3. Antal olika dialektvarianter – jämförelse mellan tre generationer

Födelseår	Antal olika dialektdrag	Spännvidd
1870–1880-tal	Drygt 50	41–30
1940–1960-tal	Drygt 40	37–15
1990-tal	Drygt 25	16–2

De varianter som försvinner är i första hand diverse olika böjningsformer och en del pronomenformer, vilket resulterar i en tydlig reduktion av morfologiska drag. Varianter som helt eller nästan helt försvinner är bl.a. femininkongruensböjt adjektiv och possessivt pronomen (*ena lita ruta* 'en liten ruta' respektive *mi ti* 'min tid', *si bok* 'sin bok') liksom femininkongruent *en* och *ingen* (*ena gammeltant*, *inga orning*), adjektivböjningen på *-er* (i t.ex. *en storer kar* 'en stor karl'), pronomenformerna *I* 'ni' och *di* 'de' och bindevokal i sammansättningar (t.ex. *dockesäng*). Uttalsvarianter som försvinner är bl.a. intervokalt *g* uttalat som *j* (t.ex. *höjer* 'höger', *äjer* 'äger'), assimilationer som *kt* > *tt* (*rittitt* 'riktigt'), *ft* > *tt* (*hatt* 'haft'), *nd* > *nn* (*tännera* 'tänderna') samt kort *o*-uttal [ø] framför *gg*, *ng* och *nk* (*hogga*, *sjonga*, *bonke*).

En viktig förändring som jag redan varit inne på men som inte framgår av tabell 3 är hur informanterna med tiden i högre grad kommer att växla i val mellan dialekt- och standardvariant. Medan flertalet arkivinformanter ofta har kategoriskt bruk av många av dialektvarianterna har gymnasisterna idag endast undantagsvis kategoriskt bruk av någon dialektvariant. I denna grupp är det strängt taget alltid standardvarianten som överväger även om alltså en individ i enstaka fall kan ha kategoriskt dialektbruk.

Ser man till informantgrupperna som helhet och gör en övergripande bedömning av dialekt- respektive standardbruk av de olika varianterna kan konstateras att växling föregår förändring. Om man också delar in 2000-talets vuxna i två grupper med de båda 60-åringarna i en grupp och de övriga 40–50-åringarna i en, blir det än tydligare hur en förändringsprocess kan te sig. Utjämningsprocessen av ett urval varianter i materialet illustreras i tabell 4. I den första kolumnen ges de båda konkurrerande varianterna med dialektvarianten först

⁵ Spännvidden mellan hur många dialektvarianter som informanterna gör bruk av ökar också men detta speglar sannolikt i högre grad materialurvalet än en tydlig förändring. De informanter som utgör den yngre generationen är mera representativa för språksamhället i stort.

och standardvarianten (eller den standardlika varianten) därefter och i de följande kolumnerna redovisas först bruket hos informanterna som är födda på 1800-talet (inklusive en född 1944, se ovan), därefter bruket hos de båda kvinnor som är födda 1944 och därefter bruket hos de fyra informanter som är födda på 1950- och 1960-talet. Slutligen redovisas i den sista kolumnen bruket hos de 69 gymnasisterna som är födda runt 1990. Bokstaven D avser kategoriskt bruk av dialektvariant, S kategoriskt bruk av standardvariant och DS att dialektvarianten överväger medan SD betyder att standardvarianten överväger. Bokstaven för den typ av variant som är vanligast i respektive material skrivs först. Parentes innebär att varianten är ovanlig eller t.o.m. mycket ovanlig med endast få eller ett enda belägg.

Tabell 4. Förändring i bruk av dialekt- respektive standardvariant

Varianter	1870-1880	1944	1950-1960	ca 1990
hu - ho	SD	S	S	S
gåra - göra	SD	S	S	S
mi - min	DS	SD	S	S(D)
mö - mycket	DS	SD	S(D)	S
ena - en	D	DS	SD	S
di - dom	D	DS	SD	S(D)
ho - hon	D (el. hu)	DS	SD	S(D)
å-halt - a-halt	D	DS	SD	S(D)
en - man	D(S)	D(S)	SD	SD
[r] - [r]	D	D	DS	SD
[ø:r] - [œ:r]	D	D	DS	DS

Ett mönster som återkommer då arkivinformerarna har fler standard- än dialektbelägg, som i pronomenvarianterna *hu* och *ho* 'hon' och i uttalsvarianterna av verbet *göra*, är att dialektvarianten då inte finns kvar hos informanterna som är födda 1944. Men då arkivinformerarna har kategoriskt bruk av en dialektvariant och 1944-årsinformanterna har fler dialekt- än standardbelägg, som t.ex. i bruket av å-haltigt uttal av *a* i bl.a. *håcka* 'hacka', *dågs* 'dags' eller *en* 'man', finns varianten i högre grad kvar hos 1990-talsinformanterna. Även då arkivinformerarna har kategoriskt bruk och informanterna födda 1944 övervägande dialektbelägg, kan varianten ha försvunnit mellan informanterna som är i 40-50-årsåldern och gymnasisterna, t.ex. *di* och femininböjd obestämd artikel *ena*.

Urvalet av de ovan redovisade varianterna utgör en någorlunda representativ bild av hur förändringsprocessen ter sig för de undersökta dialektvarianterna. En modell enligt tabell 5 kan presenteras.

Tabell 5. Modell för utjämning

Variabel	1870–1880	1944	1950–1960	Ca 1990
1.	SD	S	S	S
2.	DS	SD	S	S
3.	D	DS	SD	S
4.	D	DS	SD	SD
5.	D	D	DS	SD

De varianter där informanterna som är födda på 1800-talet har fler standard- än dialektbelägg – SD – är försvunna hos alla 2000-talsinformanter. Om arkivinformeranterna har kategoriskt bruk av dialektvarianten – D – och dagens 60-åringar fler dialekt- än standardbelägg – DS – är chansen stor att även 2000-talsungdomarna har belägg. Även om det naturligtvis inte stämmer fullständigt vare sig med det här redovisade materialet eller på de undersökta varianterna är modellen intressant på många vis. Vi får en tydlig indikation på hur variation föregår förändring och hur en tidsaxel preliminärt skulle kunna se ut. S-kurveteorin bekräftas också i ett så pass litet material som det ovan redovisade. Olika varianter kan sägas vara i olika förändringsprocesser där bl.a. traditionella morfologiska dialektvarianter och avvikande pronomenformer befinner sig i slutet av en förändringsprocess redan på 1950-talet och försvinner först, och där fonologiska dialektvarianter snarare är i mitten eller i början av en förändringsprocess (se t.ex. Sundgren 2007:94, 104). Fonologiska varianter och ett fåtal ord tycks vara de drag som visar störst resistens och som således finns bevarade i de västgötska ungdomarnas varietet. Denna tas upp till utförligare behandling i nästa avsnitt.

Västgötska bland dagens ungdomar

69 unga informanter ingår alltså i det västgötska materialet. Nästan samtliga är gymnasister och de har spelats in på sina respektive gymnasieskolor i Kinna, Borås, Trollhättan, Vara och Skara. I Sollebrunn finns ingen gymnasieskola och ungdomarna där har sökts på annat vis. Hälften av informanterna gick studieinriktade gymnasieprogram och hälften yrkesinriktade. Hälften av informanterna är tjejer och hälften killar. Materialet samlades in 2007–2008 genom gruppintervjuer med mellan två och fyra informanter och med en intervjuare ur projektgruppen. Intervjuerna är mellan 20 och 50 minuter långa.

De drygt 25 olika traditionella dialektvarianterna som någon gång återfinns i ungdomarnas varietet har kategoriserats som 21 variabler, varav de enskilda informanterna av dialektgeografiska skäl skulle kunna ha 20 vardera. Vissa av varianterna är dock ovanliga eller mycket ovanliga och förekommer endast hos en eller ett par informanter. Sällan förekommande är bl.a. femininböjt possessivpronomen (*mi moster*), traditionell substantivböjning (t.ex. *bygdera*, *sankmarka*), traditionella pronomen (*ho* 'hon', *en* 'man') och *mö* 'mycket'. Ovanliga är också

kort $i > e$ och $y > ö$ och bakre r . Bakre r [ʀ] finns hos såväl arkivinformerarna som hos 1940–60-talsinformerarna i samtliga götamålspositioner, dvs. initialt i ord (*röra*), som andra led i en sammansättning (*granris*), när det är långt (vanligen dubbeltecknat i skrift) efter betonad vokal (*dörr*, *värre*) och när det inne i ord inleder huvudbetonad stavelse (*stearin*, *Borås*, *direkt*) (Götlind & Landtmanson 1947:1–12.) Hos ungdomarna är bakre r endast belagt initialt. Elva informanter har någon gång belägg. (För en utförlig redovisning av förändringen av bruket av bakre r , se Svahn 2010 och där anförd litt.)

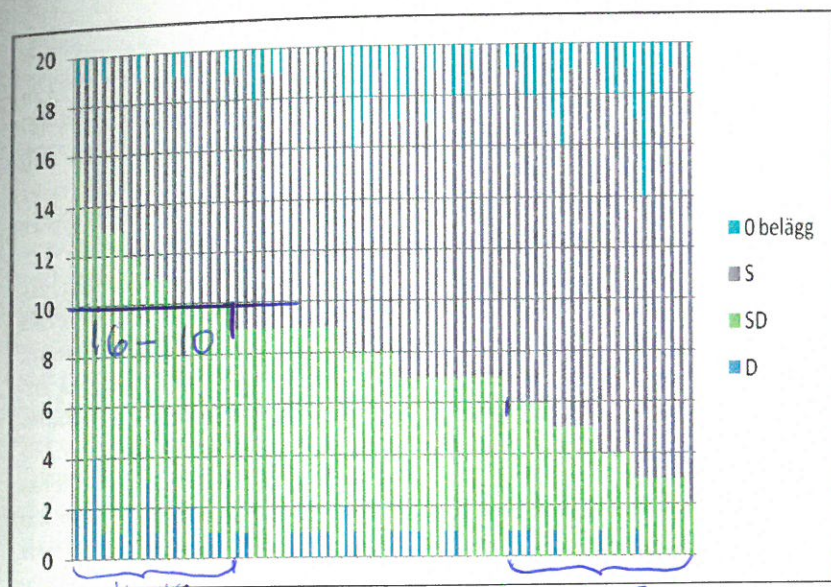
De varianter som någon gång används av mellan 16 och 62 informanter har vi kategoriserat som "vanliga".⁶ Bland dessa dialektvarianter finns *sa* och *sulle* 'ska' och 'skulle', vokalförkortning framför konsonantkluster (t.ex. *pinnsamt*, *frysste*, *vanbli*) och kort $o > ô$ (i t.ex. *törr* 'torr', *hålla* 'hålla', *öfta* 'ofta' *döm* 'dom') med 16, 26 respektive 28 användare. Ytterligare s.k. vanliga varianter är bl.a. *sl* > *schl*, [ʃ] eller [ʃt], (i t.ex. *schluta*, *schläkt*, *avschlappnat*), tjockt *l*, bakre *sj*-ljud [ʃʲ], partikeln *la* 'väl', diverse diftongeringar, långt slutet *ä* framför r [ɛ:] och långt slutet *ö* framför r [ø:]. De båda sistnämnda är t.o.m. mycket vanliga i dagens unga västgötska. 51 av 69 ungdomar har långt slutet *ä* framför r och 62 av 69 långt slutet *ö* framför r . Så många som 23 har faktiskt kategoriskt bruk av det slutna *ö*-ljudet. Dessa båda ljud har av Bruce (2010:193) beskrivits som karaktäristiska för västgötskan på 2000-talet, vilket bekräftas av vårt material.

Dagens västgötska varietet är tämligen homogen även om det finns tydliga prosodiska skillnader, inte minst mellan skaraborgska och älvsborgska.⁷ Men det är i övrigt samma dialektvarianter, så när som på två, som förekommer i hela området. En speciell typ av diftonger gör t.ex. att varieteten i Kinna utskiljer sig något (bl.a. *brau* 'bra', *meinar* 'menar', *leiksom* 'liksom'). Det finns inte heller några påtagliga skillnader mellan informanter som bor på landsbygden respektive i stan; man tycks inte vara mera dialektal för att man bor på landet. Men detta betyder inte att det inte finns någon variation.

Även om det i princip är samma uppsättning varianter som finns att tillgå inom hela området gör inte den enskilde informanten bruk av samtliga. Som redan framgått är spännvidden mellan informanterna stor. Flest olika dialektvarianter fann vi hos en kille på Kinnagymnasiet men det är också en annan kille i samma klass som använder minst antal olika varianter (se Nilsson 2009). Spännvidden mellan informanterna på de olika orterna skiljer sig något men inte påtagligt: Kinna 16–2, Vara 14–3, Trollhättan 13–3, Sollebrunn 13–6, Skara 12–5 och Borås 11–5. Den intressantaste variationen i materialet är således inte geografisk utan istället den mellan individer. Denna illustreras av staplarna i figur 2.

⁶ Det drag som 16 informanter har belägg på, verbformerna *sa* 'ska' och *sulle* 'skulle', skulle av dialektgeografiska skäl inte kunna vara belagt hos tio informanter, därtill har sju informanter inga belägg alls av variabeln. Därför betraktas en variant med 16 användare som "vanlig".

⁷ Den västgötska prosodin har inte undersökts inom projektet. Däremot är Jenny Nilsson involverad i ett pågående arbete som syftar till att beskriva en del av projektmaterialet också prosodiskt.

Figur 2. De enskilda individernas bruk av olika dialektvarianter

relativt dialektala

relativt utjämnade

Figur 2 åskådliggör de 69 västgötska informanternas dialektalitet. De grönfärgade staplarna⁸ visar att av de 20 variabler som kan användas realiserar de 18 informanterna längst till vänster någon gång mellan 16 och 10 variabler som dialektvarianten. Vi har för dessa informanter etablerat beteckningen *relativt dialektala*. Som *relativt utjämnade* betraktas de 21 informanterna längst till höger som har sex eller färre olika varianter. Individens grad av dialektalitet kan alltså sägas mätas i antal belagda olika dialektvarianter.⁹ De 30 informanterna i mitten betraktas varken som relativt dialektala eller relativt utjämnade.

Om man kopplar ihop bruk av traditionella varianter och bruk av nya varianter finner man en tydlig tendens. De relativt utjämnade informanterna, de vilkas staplar återfinns till höger i figuren, använder i högre grad nya varianter än de relativt dialektala. Vilka de nya varianterna är och vilka brukarna av dessa är behandlas i nästa avsnitt.

⁸ Blått längst ner på stapeln avser kategoriskt bruk av dialektvarianten. Turkos längst upp betyder att informanten saknar belägg på variabeln. Lila avser standardvarianten.

⁹ En informants bruk av antal olika dialektvarianter används alltså inom projektet som ett mått på en individs dialektalitet. Man skulle kunna invända att vi på detta sätt bygger in en skevhet i våra resultat; en informant som t.ex. har elva olika dialektvarianter skulle ju kunna tänkas ha endast ett belägg av vardera. I praktiken fungerar det inte så. De som har många olika dialektvarianter har också förhållandevis många belägg på dem, förutsatt att det handlar om variabler som förekommer tämligen frekvent i ett normalt samtal.

Nya varianter

Vi har funnit sju nya varianter i det västgötska materialet. Dessa har vi delat in i A) varianter som kan ingå i en pågående förändring av det svenska vokalsystemet (långt *ä* och *ö* mot ett öppnare uttal och *u*-haltigt uttal av kort *ö*) och i B) urbana varianter, dvs. sådana som förekommer i åtminstone såväl göteborgskt som stockholmskt ungdomsspråk (frikativt långt *i*, frikativt långt *y*, en viss typ av *r*-uttal och uttal av *ej* realiserat ungefär som *ij*, t.ex. *grej* > *grij*).

33 av de 69 västgötska ungdomarna använder någon gång en ny variant. Av dessa har tolv endast en ny variant och femton har två olika. Tre har tre olika varianter och två fyra. Alla de sju olika varianterna har bara en tjej i Trollhättan. Vanligast av de nya varianterna är öppet *ö* och *ä*. 23 av de 33 har belägg på ena eller båda. De förekommer också på flest orter. 15 informanter har frikativt långt *i* och/eller *y*. Ovanligast är *ij*, som är belagt hos två tjejer i Trollhättan.

Som redan nämnts är det vanligare att de relativt utjämnade informanterna har nya varianter. Av de 21 relativt utjämnade har 13 nya varianter. De som har flest olika nya varianter (med fyra respektive sju olika) finns alla bland dessa. Den informant som har sju olika nya varianter är en av de minst dialektala; hon har bara tre traditionella varianter. Därtill är hon sannolikt den av samtliga informanter som har minst av den västgötska prosodin. Hon säger själv att hon brukar få höra att hon låter som om hon kom från Stockholm.

Men mönstret är inte entydigt. Sex av de 18 relativt dialektala har också belägg på nya varianter. T.ex. har en relativt dialektal flicka med tolv olika dialektvarianter också tre nya.

Jämför man de västgötska ungdomarnas bruk av nya varianter med de bohuslänskas kan man konstatera att bruket liknar det i Uddevalla. De nya varianter som finns i det västgötska undersökningsområdet är också de nya som finns i Uddevalla. Här ska dock påpekas att vi i det bohuslänska materialet betraktar frikativt *i* och *y* som dialektvarianter. Dessa finns nämligen i den traditionella bohuslänskan. Det är visserligen inte otänkbart att varianternas resistens förstärks av att de idag också kan betraktas som urbana drag med spridningskraft i stora delar av Sverige särskilt bland ungdomar men icke desto mindre har de tillhört den äldre dialekten i Bohuslän.

Medan västgötskan och uddevallavarieteten alltså har likheter vad gäller bruk av nya varianter urskiljer sig talarna i Stenungsund och Skärhamn däremot mycket påtagligt. Hos dessa är de nya varianterna många fler och det är helt tydligt att den göteborgska varieteten spridit sig hit.¹⁰ Vi har till och med valt att ge språket i Stenungsund benämningen stenungsundsgöteborgska. Det bohuslänska materialet behandlas i nästa avsnitt.

¹⁰ Spridningen av göteborgskan ska givetvis kopplas till att göteborgarna sprider sig. De senaste 30 åren har Stenungsunds kommuns befolkning ökat med 49 % och Tjörns med 26 % (artikel i DN 18/1 2012). Det råder inget tvivel om att en stor del av inflyttarna utgörs av göteborgare.

Bohuslänska varieteter

Medan västgötskan i det område som vi undersökt uppvisar en tydlig kontinuitet i förhållande till den traditionella dialekten och dessutom kan beskrivas som homogen är dialektsituationen i de delar av Bohuslän som vi undersökt en helt annan. De ungdomar vi spelade in i Stenungsund 2008 uppfattade vi i ett första skede som alltigenom göteborgska; vi tyckte inte att vi kunde skilja en stenungsundsgymnasists språk från en ung göteborgares. Ungdomarna i Uddevalla tyckte vi däremot inte alls lät göteborgska. När vi senare lyssnade på stenungsundsungdomarna i syfte att exciperera olika varianter kunde vi urskilja några få traditionella bohuslänska varianter hos enstaka informanter men fortfarande var det mycket märkbart hur göteborgska de faktiskt var. Bland uddevallaungdomarna fanns däremot ganska många traditionella bohuslänska varianter; sammantaget registrerade vi 18 olika, bl.a. förmjukning av $t > d$ (*lide* 'lite'), *sj*-ljud för *tj*-ljud (*sjänns* 'känns'), långt och kort utrundat *u*, $sl > schl$ [*ʃt* eller *ʃl*], tjockt *l*, långt slutet *ä* och *ö* framför *r*, $i > e$ (*legger* 'ligger'), kort $o > ô$ (*fôlk* 'folk'). Endast ett par av dessa finns belagda hos stenungsundsgymnasisterna: kort utrundat *u*, $i > e$ och $o > ô$. Men båda de sistnämnda finns också i äldre göteborgska (Holmberg 1976).

Det förvånade oss att ungdomarna i Stenungsund framstod som så göteborgska i sin varietet. Vi ville därför undersöka hur äldre stenungsundsbor talade för att se om dessa också lät lika göteborgska. Bland gymnasisterna i Stenungsund fanns några informanter med hemort på Tjörn. Eftersom vi inte tyckte oss höra någon skillnad mellan de gymnasister som bodde där och de som bodde på fastlandet valde vi att också intervjua några ungdomar som gick på gymnasiet i Skärhamn för att ha som jämförelsematerial.

Bland de äldre stenungsundsinformanterna fann vi fler traditionella varianter än hos ungdomarna. Också skärhamnsungdomarna hade relativt många olika bohusvarianter, fler än uddevallaungdomarna och faktiskt fler olika än vi fann hos den äldste informanten i Stenungsund. Vissa av varianterna i Skärhamn är desamma som hos Uddevallaungdomarna och vissa desamma som hos de äldre i Stenungsund. Åter några överensstämmer med såväl Uddevalla som Stenungsund. Förmjukning av $k > g$ och $t > d$ finns t.ex. både i Uddevalla och i Skärhamn. Långt $ä > e$ i t.ex. *kne* 'knä' finns belagt hos både den äldste stenungsundaren och skärhamnsgymnasisterna. Utrundat långt *u* finns både hos ungdomarna i Uddevalla och Skärhamn och hos de äldre i Stenungsund. Till de traditionella bohuslänska varianterna har vi som redan nämnts också räknat frikativa *i* och *y*, såväl korta som långa. Gemensamt för de bohuslänska informanterna är det myckna bruket av frikativa långa *i* och *y*.

De varianter som endast fanns belagda i Skärhamn användes uteslutande av en informant, bl.a. *je* 'jag', $g > j$ och hårt *sk* i ordinledning, de båda sistnämnda i ortnamnen *Smöjen* och *Skärhamn*. Killen i fråga skulle ha kunnat betraktas som mycket dialektal om det inte hade varit för att han också har många och mycket tydliga göteborgska inslag i sin varietet, inte minst i prosodin. Såväl de

skärhamnska ungdomarna som de äldsta i Stenungsund var både mycket eller ganska mycket bohuslänska och mycket eller ganska mycket göteborgska i sitt språk. Den blandvarietet som var så tydlig hos dem men ändå så pass speciell för varje individ har vi valt att kalla *kombilekt*. Denna behandlas i nästa avsnitt.

Kombilekt

Dialektkontakt har diskuterats i flera olika sociodialektologiska sammanhang. Chambers & Trudgill (1998:110) har använt termerna *mixed* och *fudged lects*, där *mixed lect* avser att uttal blandas så att både det uttal som hör hemma i den ena dialekten och det som hör hemma i den andra före-kommer. I en *fudged lect* används ingetdera av uttalet från de båda varandra närliggande dialektområdena utan istället används ett uttal som fonetiskt ligger någonstans mellan dessa uttal. En tredje variant som nämns är *scrambled lect*, som avser en varietet där såväl *mixed* som *fudged lects* kan förekomma (Chambers & Trudgill 1998:116 f., se också Trudgill 1986:60 ff.). Trudgill (a.a.:62 f.) tar upp s.k. *interdialekt*, där dialektkontakt lett till att en form väljs som inte härstammar från någon av de två olika dialekterna i kontakt.

Termen *koinesering* har använts om den språkliga process som uppstår i nya miljöer dit människor flyttat från olika dialektområden (men från samma språkområde). I detta sammanhang beskrivs *koine* som ett slags blandat kompromisspråk som uppkommit genom tre processer, "mixing, leveling, and simplification" (Kerswill 2008:672). *Koine* har också sagts utgöra en kompromiss mellan olika dialekter där de mest utpräglade och markerade dragen försvunnit (Berruto 1995:226 f., här via Hinskens, Auer & Kerswill 2008:11).

Eftersom vi inte tyckt oss finna någon term som motsvarar den språk-blandning vi funnit i Stenungsund-Skärhamnsområdet, har vi alltså gjort en egen term: *kombilekt*. Det är förvisso fråga om en koineseringsprocess och kanske skulle blandningen kunna beskrivas som en typ av *mixed* eller eventuellt *scrambled lect* som på sikt skulle kunna resultera i en *koine* eller rent av ett dialektbyte. Men än rör det sig inte om en tydlig ny blandvarietet utan snarare om ett slags kontinuum med bohuslänska som en punkt och göteborgska som en annan. Drag ur båda dessa dialekter kan kombineras på olika sätt och i olika hög grad av olika individer och med stor individuell variation, även om mönster går att utläsa. Man kan tänka sig att det finns en underliggande språklig "resursbank" med diverse bohuslänska och göteborgska varianter som man kan välja och kombinera på olika sätt.¹¹ De yngre i Skärhamn och den allra äldste stenungsundaren använder i sina kombinationer fler bohuslänska varianter medan de under femtio i Stenungsund har färre bohuslänska inslag än de äldre men fler än de

¹¹ Kanske kan denna resursbank liknas vid en "active linguistic resource" (Ganuza 2008:130) eller en "pool of resources" (Bellander 2010:35). Ganuza (a.st.) använder terminologin *active linguistic resource* när hon skriver om vuxnas multikulturella språk: "Finally, at least for some [...] the use of non-inversion appears to be an active linguistic resource sometimes employed to convey different kinds of meaning, for example to express identification with the multilingual settings, show solidarity with friends, stage stereotypical images."

allra yngsta. Stenungsundsungdomarna har som vi uppfattar det rakt igenom göteborgsk intonation och många göteborgska drag. Men vissa plockar också in enstaka traditionella bohuslänska varianter.

Det man måste fråga sig är huruvida det vi ser i det vi kallat kombilekt handlar om en pågående konvergerande process där göteborgskan på sikt kommer att ta över eller om man i kombilekten faktiskt kan se en kontinuitet där vissa traditionella varianter kommer att bevaras? I nästa avsnitt tas några varianter upp som synes uppvisa större resistens än andra.

Resistent drag

Som redan konstaterats i avsnittet om de västgötska ungdomarnas bruk av traditionella drag är ganska många dialektvarianter idag högst levande; främst handlar det om fonologiska drag. Så många som hälften av de varianter som redovisades hos arkivinformaterna finns fortfarande kvar. I Stenungsund är situationen dock en annan men trots att ungdomarna där låter så göteborgska finns också hos dessa inslag av traditionell bohuslänsk dialekt. Det är i själva verket helt naturligt att vissa traditionella varianter lever kvar också efter en förändringsprocess. Hinskens, Auer och Kerswill (2008:11) påpekar att det sällan går så långt som att en dialekt dör ut: "some of the features of the old dialects will be recycled into new nonstandard varieties such as regiolects or sociolects".

Drag kan också komma att få en ny innebörd inte minst för att markera en känsla av hemmahörighet på en viss ort. När Trudgill (1986) diskuterar dialektkontakt lyfter han fram det faktum att vissa varianter som härstammar från de i kontaktsituationen inblandade traditionella dialekterna kan leva kvar men få ett förändrat innehåll. Han kallar detta *reallocation* "such that variants originally from different regional dialects may in the new dialect become *social-class dialect variants, stylistic variants, areal variants*" (s. 126). Begreppet har på svenskt område använts av Andersson (1994:280 ff.) som kallar företeelsen *omtolkning*. I Anderssons definition beskrivs omtolkning som "att ett visst fenomen ges en ny roll eller en ny funktion" i den nya dialekten och han för fram förändrad värdesättning som ytterligare en viktig aspekt.¹²

Bland bohuslänska ungdomar är som nämnts långt frikativt *i* och *y* vanliga. Dessa varianter förekom alltså i den traditionella bohuslänska dialekten såväl långa som korta och hade en klang av landsbygd eller gammalt fiskeläge. Idag är associationerna helt annorlunda, snarast har ljuden under ganska långt tid haft funktionen att signalera ung och urban. Sannolikt bidrar den nya uppvärde-

¹² I Anderssons exempel handlar det om "hur ett visst [alternativt uttal] får ett visst socialt och/eller stilistiskt värde. När detta speciella uttal, ord, konstruktion eller vad det kan vara fått detta värde, så har dess plats i det dialektala språksystemet etablerats. Det har fått sin roll inom systemet och lever vidare i kraft av denna roll – prestige eller förtäckt prestige, förnämt eller tufft, formellt eller vardagligt" (Andersson 1994:289 f.). Kotsinas (1994:117) ger också exempel på flera omtolkningar i stockholmskt ungdomsspråk även om inte denna term används. Där framhålls att ungdomar inte utan vidare tagit över tidigare generationers uttalsdrag. Det s.k. lantliga uttalet av öppet långt *ä* och *ö* har enligt Kotsinas fått en ny konnotation av "ung stockholmare". Också frikativa *i* och *y* antas ha genomgått en omdefiniering när de först kom in i stockholmskan.

ringen till att ljuden är så pass vanliga hos nästan samtliga gymnasister.¹³

En annan förändring av innebörd kan man notera hos *tj-* och *sj-*ljuden, främst i Skärhamn. Uttalen av dessa tycks där ha fått status som dialektalmarkör. Termen *dialektmarkör* används av Sandström (2010) om språkdrag som används av talare (såväl medvetet som omedvetet) för att uttrycka dialektal identitet.¹⁴ Genom att vissa för dialekten särskilda drag accentueras vill talaren visa sin hemmahörighet på en viss ort eller i ett visst område.

I skärhamnsmaterialet lägger man särskilt märke till växlingen mellan *tj-* och *sj-*ljud. Enligt Kvillerud (1999:88) kan i traditionell bohuslänska ett utbyte av det ena ljudet mot det andra förekomma. Två informanter i Uddevalla använder var sin gång *sj-*ljud för *tj-*ljud (*sjänns* 'känns' och *sjalmers* 'Chalmers') men motsatt förekommer det inte i vårt material. I Skärhamn däremot använder tre av fyra ofta *tj-*ljud för *sj-*ljud. Särskilt tydligt blir det i ortnamnet *Skärhamn*. Detta uttalas konsekvent av två kvinnliga informanter med *tj-*uttal och förekommer 15 gånger i den cirka en timma långa intervjun. Tjejerna tycks också i övrigt ha kategoriskt bruk av initialt *tj-*uttal av *sj-*ljud i bl.a. *tjickar* 'skickar', *tjop* 'shop', *tjofartsmuseet* 'sjöfartsmuseet', *tjänka* 'skänka'. Bland ungdomarna finns också enstaka belägg på *sj-*uttal för *tj-*ljud, bl.a. i *sjörn* 'Tjörn' och *sjänt* 'känt'.

Hos skärhamnsungdomarna förekommer således att de båda ljuden kan bytas ut men det är, så vitt jag kan bedöma, *tj-*ljudet som *sj-*ljud som sannolikt fått karaktär av att markera identitet. Som dialektmarkör tror jag att det har funktionen att säga att man hör hemma på västra Tjörn. I en inspelning av ett samtal där fyra kvinnor talar om hur det är att växa upp och bo i Skärhamn diskuteras även språket. Där framgår att det finns stor medvetenhet om att *tj-*ljudet avviker från standardnormen. En av kvinnorna, 24 år gammal, berättar om hur hon blev uppmärksam på sitt dialektdrag när hon gick på högstadiet på östra delen av Tjörn där de andra barnen i början skrattade åt henne och bad henne säga diverse ord som inleds med *sj-*ljud: "säg sju!". "Jag kunde ju inte skilja på *tjärna* på himlen och *tjärna* i frukt." En annan ung kvinna berättar om en kamrat som jobbade i en affär. När hon skulle ta betalt sa hon *tjuttitju* och kunden förstod inte alls utan sa gång på gång "ursäkta", tills flickan närmast skrek "sjuttiosju kronor" med standarduttal. 24-åringen förklarar det myckna bruket av *tj-*ljud med att ungdomarna inte kan skilja på när något ska uttalas med hårt *sk-* respektive med *sj-* eller *tj-*ljud: "Vi har föräldrar som talar jättemycket dialekt men vi tar inte efter all dialekt ... men vi tar efter ... vi har svårt för *tj-*ljuden för de är så många olika."¹⁵

¹³ Endast tre av de 28 informanterna har inte belägg på vare sig långt frikativt *i* eller *y*. En av dem är en kille i Uddevalla med svenska som andraspråk. Bruce (2010:225) påpekar att invandrarvenska i Göteborg och Stockholm saknar *viby-i* och *viby-y*, vilket väl också skulle kunna vara fallet i Uddevalla.

¹⁴ Sandström (2010) använder termen efter Labov och Trudgill men gör också sin egen tolkning utifrån sitt material.

¹⁵ Två äldre kvinnor i den här beskrivna inspelningen har också belägg men den ena av dem talar en förhållandevis traditionell bohuslänska och har snarare hårt *sk-*uttal i t.ex. *Skärhamn* och *skön* 'sjön' (= havet). Inspelningen har inte används i den övriga språkliga analysen som redovisas i artikeln.

Utan att ha undersökt bruket inom andra delar av Tjörn bör man kanske vara försiktig med att uttala sig men det skulle inte förvåna mig om *tj*-ljudet rentav har schibbolet-funktion. Det tycks vara särskilt vanligt hos ungdomar i Skärhamn men enligt ett par informanter finns det på hela västra Tjörn och på öarna utanför. I sammanhang där uttalet konfronteras med människor som inte är bekanta med det uppmärksammas brukarna på att det är avvikande och t.o.m. svårförståeligt. Ändå väljer de inte bort varianten, snarare tvärtom.

Att så tydligt framhäva sin lokala identitet är det kanske inte fråga om bland ungdomarna i Marks härad, där alltså ungdomarna som går i gymnasiet i Kinna bor. Men Mark är ett område i Västergötland som har beskrivits som dialektalt särpräglad och den traditionella dialekten har, som det verkar, hög status i området. Bl.a. hör diftongerade långa vokaler till den traditionella dialekten. Diftongerna är särskilt vanliga hos de ungdomar som tydligt ger uttryck för en vilja att tala dialekt men förekommer hos flertalet andra också. Diftongbruket skulle kunna signalera att man vill tala om att man hör hemma i detta område.

Förutom att med språkliga val identifiera sig med sin hembygd kan språket användas för att signalera en viss typ av manlighet. Några av de manliga informanterna som har flera eller många belägg på bakre *r* har gemensamma fritidsintressen som jakt, fiske och ishockey. Jag har i ett annat västgötskt ungdomsmaterial funnit ett samband mellan just jakt och fiske och bruk av ovanliga dialektvarianter, inte minst bakre *r* (Svahn 2007a). Det handlade där om informanter som bodde på landet och jag kopplade då bruket till boende och intresse. Men eftersom det i projektmaterialet visat sig att bakre *r* också används av informanter som bor i städer är kanske inte boendet i sig så viktigt. Det är dock nästan uteslutande killar som använder bakre *r*. Således tänker jag mig att detta bruk i högre grad handlar om att uttrycka ett speciellt manligt ideal. (Se också Westerberg 2004:164.)

Vissa traditionella varianter är mer resistent än andra eftersom de för språkbrukarna fyller en social funktion. Med dessa varianter kan de signalera tillhörighet i någon typ av gruppering. På olika sätt bidrar omtolkningen av varianters funktion till att de är mera motståndskraftiga i en utjämningsprocess. De resistent dragarna medverkar till att skapa kontinuitet i dialektbruket. I de västsvenska dialekterna är kontinuiteten med äldre språkbruk tydlig men förändringarna är också påtagliga. Såväl den kontinuitet som den förändring som kan skönjas i den västsvenska språkgemenskapen sammanfattas i nästa avsnitt.

Kontinuitet och förändring

De övergripande språkliga förändringsprocesser som pågår i Västsverige pekar i två riktningar. I Västergötland och i Uddevallatrakten tenderar man att konvergera med standardspråket och i Stenungsund och på Tjörn konvergerar man med göteborgskan. Man kan därmed säga att språket i det bohuslänska området uppvisar divergerande tendenser där man i söder närmar sig göteborgskan

medan man i Uddevalla uppvisar större kontinuitet med traditionell bohuslänska. Eftersom man här snarare konvergerar med standardspråket torde processen också föra med sig att varieteterna i Uddevalla och Västergötland närmar sig varandra.¹⁶ I de skärhamnska ungdomarnas språk finns samtidigt som man närmar sig göteborgskan fler olika traditionella bohuslänska varianter bevarade än i uddevallaungdomarnas språk. Där blir det också tydligt att dialektmarkörer används för att visa lojalitet med hembygden. Men i och med att flera av de varianter som finns bevarade också är de som finns i de äldsta stenungsundsbornas varietet måste man fråga sig om det handlar om en konvergerande process där göteborgskan kommer att ta över och de traditionella varianterna med tiden kommer att försvinna. Är den kombilekt vi beskriver ett övergående stadium? Mycket talar i nuläget för att den speciella varieteten i Skärhamn har så pass hög status bland ungdomar att den kommer att stå sig gott. Att ungdomarna i så hög grad t.ex. använder *tj*-ljud för *sj*-ljud, trots att de är väl medvetna om hur avvikande uttalet är, tycker jag talar för att vi kan räkna med att också andra traditionella varianter har goda chanser att överleva.

Andra tecken på språklig kontinuitet i det västsvenska området är det faktum att man generellt kan säga att huvuddelen av de unga informanterna, de i Stenungsund undantagna, inte är (relativt) utjämnade. I Västergötland och Uddevalla finns många resistent drag och förhållandevis få nya drag. Flera dialektmarkörer liksom omtolkning av varianters värde bidrar också till kontinuiteten.

Undersökningen visar dock framför allt att det har skett stora förändringar i dialekterna. Hälften av de traditionella varianter som finns bland de västgötska arkivinformanterna finns inte belagda hos dagens unga. Istället väljer dessa standardvarianten. Endast undantagsvis har dock nya varianter fått fäste utanför Stenungsund-Skärhamnsområdet. Främst handlar det om drag som tycks sprida sig i stora delar av Sverige, öppna *ö* och *ä* liksom urbana ungdomsdrag som frikativt *i* och *y*. Göteborgskan i sin helhet sprider sig alltså inte in i Västergötland. Inte heller fann vi den i Uddevalla. I Stenungsundstrakten talas dock något som vi knappast kunde skilja från göteborgskan i Göteborg. Informanterna i 30-40-års-åldern hade enstaka inslag av bohuslänska varianter medan ungdomarna hade ytterst få. Här har den göteborgska varieteten redan tagit över. Språksituationen på Tjörn och framför allt i Skärhamn är mycket komplex och särdeles intressant. Vi har gett varieteten där benämningen *kombilekt* eftersom olika informanter kombinerar traditionell bohuslänska med göteborgska drag. Framtiden får utvisa om kombilekten står sig.

¹⁶ Vissa traditionella varianter som återfinns i både Västergötland och Uddevalla och som inte försvunnit kunde tyda på en regionaliseringsprocess. Detta tas dock inte upp i denna artikel.

Litteratur

- Andersson, Lars-Gunnar, 1994: Göteborgska – inte alltid så enkelt. I: U.-B. Kotsinas & J. Helgander (utg.), *Dialektkontakt, språkkontakt och språkförändring i Norden. Föredrag från ett forskarsymposium*. MINS 40. Meddelande från institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet: Stockholm. S 280–290.
- Auer, Peter, 2005: *Europe's sociolinguistic unity, or: A typology of European dialect/standardconstellations*. <http://www.freewebs.com/philomanian/Socio-linguistics/europe%20s%20sociolinguistic%20unity.pdf>.
- Bellander, Therese, 2010: *Ungdomars dagliga interaktion. En språkvetenskaplig studie av sex gymnasieungdomars bruk av tal, skrift och interaktionsmedier*. Institutionen för nordiska språk. Uppsala universitet: Uppsala.
- Bruce, Gösta, 2010: *Vår fonetiska geografi. Om svenskans accenter, melodi och uttal*. Studentlitteratur: Lund.
- Chambers, J. K. & Trudgill, Peter, 1998: *Dialectology*. 2 uppl. Cambridge University Press: Cambridge.
- Dahlstedt, Karl-Hampus, 1978: Dialekt och högspråk i nutidens Sverige, särskilt Norrland. I: R. Zeitler (red.), *Det moderna Skandinaviens framväxt: bidrag till de nordiska ländernas moderna historia. Föreläsningar hållna vid Humanistiska fakultetens symposium, femte sektionen, 6–9 juni 1977*. Uppsala universitet: Uppsala. S. 49–69.
- Dahlstedt, Karl-Hampus, 1979: Dialekten i skolan. I: *Språkform och språknorm. En bok till Bertil Molde på 60-årsdagen den 16 september 1979*. Svenska Akademien och Svenska språknämnden (utg.). Esselte studium: Stockholm. S. 38–57.
- Edlund, Lars-Erik, 1994: Dialekterna och de regionala språken i nutid och framtid. I: B. Blomberg & S. O. Lindquist (red.), *Den regionala särarten*. Studentlitteratur: Lund. S. 211–232.
- von Friesen, Otto, 1934: Sv. göra. En formhistorisk utredning. I: *Nysvenska studier. Tidskrift för svensk stil- och språkforskning* 14. S. 123–164.
- Ganuza, Natalia, 2008: *Syntactic variation in Swedish of adolescents in multilingual urban settings. Subject-verb order in declaratives, questions and subordinate clauses*. Centre for research on bilingualism. Stockholms universitet: Stockholm.
- Grönberg, Anna Gunnarsdotter, 2004: *Ungdomar och dialekt i Alingsås*. Acta Universitatis Gothoburgensis. Göteborgs universitet: Göteborg.
- Götlind, Johan & Landtmanson, Samuel, 1947: Västergötlands folkmål 3. Konsonanterna r-w, kvantitet, expiratorisk accent. Kungl. Gustav Adolfs Akademien för folklivsforskning. Uppsala.
- Hinskens, Frans, Auer, Peter & Kerswill, Paul, 2008: The study of dialect convergence and divergence: conceptual and methodological considerations. I: Auer, P., Hinskens, F. och Kerswill, P. *Dialect Change. Convergence and Divergence in European Languages*. Cambridge university press: Cambridge. S. 1–48.
- Holmberg, Bengt, 1976: *Språket i Göteborg*. Esselte studium: Stockholm.

- Kerswill, Paul, 2008: Koineization and Accommodation. I: Chambers, J. K., Trudgill, P. & Schilling-Estes, N. (red.), *The Handbook of Language Variation and Change*. Blackwell Publishers: Malden. S. 669–702.
- Kotsinas, Ulla-Britt, 1994: *Ungdomsspråk*. Hallgren & Fallgren: Uppsala.
- Kvillerud, Reinert, 1999: Bohuslänska: språkprov med kommentar. Språk- och folkminnesinstitutet: Göteborg.
- Landtmanson, Samuel, 1952: *Västgötamålet*. Stockholm.
- Nilsson, Jenny, 2009: Dialect change? I: *Nordic Journal of Linguistics*. 32 (2). S. 207–220.
- Pedersen, Inge-Lise, 2000: Lille fag hvad nu? Et opleg til en diskussion af nordisk dialektforsknings vilkår og muligheder. I: A.-M. Ivars & P. Slotte (utg.), *Folkmålsstudier: meddelanden från Föreningen för nordisk filologi* 36. Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur: Helsingfors. S. 257–279.
- Sandström, Caroline, 2010: *Genus i östra Nyland. Från dialektutjämning till dialektmarkör*. Finska, finskugriska och nordiska institutionen vid Helsingfors universitet: Helsingfors.
- Sundgren, Eva, 2007: Språklig variation och förändring. I: E. Sundgren (red.), *Sociolingvistik*. Liber: Stockholm. S. 71–112.
- Svahn, Margareta, 2007a: Tendenser i skaraborgskt ungdomsspråk. I: T. Arboe (red.), *Nordisk dialektologi og sociolingvistik. Föredrag på 8. Nordiske Dialektologkonference, Århus 15.–18. August 2006*. S. 353–360. Aarhus Universitet: Aarhus.
- Svahn, Margareta, 2007b: Språkhistoria och kön. I: B.-L. Gunnarsson, S. Entzenberg & M. Ohlsson (red.), *Språk och kön i nutida och historiskt perspektiv. Studier presenterade vid Den sjätte nordiska konferensen om språk och kön, Uppsala 6–7 oktober 2006*. Uppsala universitet: Uppsala. S. 57–72.
- Svahn, Margareta, 2010: Är götamålsskorningen död? Om r-bruket i västgötskan under 100 år. I: E. Magnusson & L. Rogström (red.), *Studier i svensk språkhistoria. 10. Språkhistoria – hur och för vem?* Meijerbergs institut för svensk etymologisk forskning. Göteborgs universitet: Göteborg. S. 243–251.
- Svahn, Margareta & Nilsson, Jenny, u.a.: *Dialektutjämning i Västsverige*.
- Thelander, Mats, 1992: Med dialekten i bagaget. I: S. Strömquist (red.), *Tal och samtal*. Studentlitteratur: Lund. S. 177–194.
- Thelander, Mats, 1996: Från dialekt till sociolekt. I: L. Moberg & M. Westman (red.), *Svenskan i tusen år: glimtar ur svenska språkets utveckling*. Norstedt: Stockholm. S. 163–181.
- Trudgill, Peter, 1986: *Dialects in contact*. Blackwell: Oxford.
- Westerberg, Anna, 2004: *Norsjömålet under 150 år*. Gustav Adolfs Akademien: Uppsala.